অধ্যায় ৩ ঃ ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্য ঃ সাধাৰণ আলোচনা

৩.৩.১ সংস্কৃত ভক্তি সাহিত্য

৩.৩.২ তামিল ভক্তি সাহিত্য

৩.৩.৩ মধ্যযুগীয় ভক্তি সাহিত্য

৩.৪ শাক্ত ভক্তি সাহিত্য

৩.৪.১ পদ্মা পুৰাণ

৩.৪.২ মার্কণ্ডেয় চণ্ডী

৩.৪.৩ শ্রীশ্রী চণ্ডী

৩.৫ শৈৱ ভক্তি সাহিত্য

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কৈৰল ৰূপৰেখা)

৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্য সম্পর্কে ধাৰণা কৰিব পাৰিব।
- সংস্কৃত আৰু তামিল ভক্তি সাহিত্য বিশেষকৈ কবীৰদাস, সূৰদাস, তুলসীদাস, শংকৰদেৱ, চৈতন্যদেৱ, মাধৱদেৱ আদিৰ ভক্তি সাহিত্য সম্পর্কে ধাৰণা কৰিব পাৰিব।
- শক্তি, শৈৱ আৰু বৈষ্ণৱ ভক্তি সাহিত্য সম্পর্কে ধাৰণা কৰিব পাৰিব।

৩.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া পাঠ্যক্রমৰ ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যৰ উৎপত্তি আৰু বিকাশ সম্পর্কীয় ধাৰণা প্রদান কৰিবলৈ যাওঁতে ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যৰ সাধাৰণ পৰিচয় প্রদানৰ লগতে শৈৱ, শাক্ত আৰু বৈষ্ণৱ ভক্তি সাহিত্যৰ বিষয়ে চমু আলোচনা দাঙি ধৰা হৈছে। প্রাসঙ্গিকভাৱে মধ্যযুগৰ ভক্ত কবিসকলৰ বিষয়ে বহু আভাস দিয়া হৈছে।

৩.৩ ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্য ঃ সাধাৰণ আলোচনা

শাক্ত দর্শনৰ মতে শক্তিয়েই বিশ্বসৃষ্টিৰ মূল কাৰণ। সৃষ্টিৰ প্ৰতিটো অনুতেই শক্তি বিৰাজিত হৈ থাকে। শক্তিৰ ইচ্ছাতেই ভৌতিক জগতখনৰ সৃষ্টি হৈছে। এই শক্তি চিদ্ৰূপিনী, চৈতন্য স্বৰূপিনী।

শিৱপুৰাণৰ মতে মহাদেৱী সাক্ষ্যাৎ (পৰা) শক্তি আৰু মহাদেৱ শক্তিমান। সমস্ত জগত শক্তি আৰু শিৱৰ বিভূতি মাত্ৰ। দৰাচলতে শিৱ আৰু পার্বতী দুয়ো জগতৰ কর্ত্রী, দুয়ো এক আৰু অভিন্ন। শিৱৰ অনুৰূপ গুণৰাজিৰে গুণান্বিতা বাবেই পৰমাপ্ৰকৃতি বা শক্তিক শিৱৰ সহধর্মিনী আখ্যা দিয়া হৈছে। এই শক্তিয়েই প্ৰয়োজনবোধে স্থূল আৰু সূক্ষ্ম ৰূপ ধাৰণ কৰি বিবিধ ৰূপত অভিব্যক্ত হয়।

শিৱ প্ৰাকবৈদিক দেৱতা। তেওঁৰ দুটি ৰূপ সৃষ্টি প্ৰতীকৰ সৈতে জড়িত-বৃষভ আৰু লিঙ্গ। বৃষভে বীর্য, শক্তি তথা যৌনশক্তিৰ প্ৰতীক তাৎপর্য বহন কৰিছে। বৈদিক যুগৰ পৰৱর্তী সাহিত্যতো শিৱ উপাসকৰ সৈতে সৃষ্টিৰ কথাই জড়িত হৈ থকা দেখা যায়। পুৰাণ আৰু মহাভাৰতীয় সাহিত্যতো ভক্তসকলে স্বামী লাভ, সম্পদ লাভ, সন্তান লাভ আদি উদ্দেশ্য লৈয়েই শিৱ আৰু শক্তিক উক্ত প্ৰতীকৰ যোগেদি উপাসনা কৰিছিল।

'লিঙ্গ' শব্দটো অষ্ট্ৰিক মূলীয় আৰু ই সৃষ্টি ক্ৰিয়াৰ সৈতে সম্পর্কিত। শিৱ আৰু শক্তি উভয়েই কৃষি আৰু সৃষ্টিৰ দেৱতা। মার্কণ্ডেয় পুৰাণত দেৱীক শাকম্ভৰী ৰূপেৰে বর্ণনা কৰা হৈছে। তেওঁ অন্নপূর্ণাও। গতিকে জীৱৰ সুখ-সমৃদ্ধিৰ কাৰণে দেৱীৰ অপাৰ মহিমাৰ অতি প্ৰয়োজন। শিৱ-শক্তিৰ ঘনিষ্ঠ সম্পর্কই শৈৱধর্মত লিঙ্গ উপাসনাৰ পৰিপুষ্টিত সহায় কৰে।

প্ৰাচীন কামৰূপত প্ৰায় আটাইবোৰ জনজাতিৰ মাজতেই থলুৱা ৰূপত শিৱৰ উপাসনা কৰা হৈছিল। প্ৰাগজ্যোতিষৰ ৰজা ভগদত্ত, শোণিতপুৰৰ নৃপতি বাণ ৰজা শিৱ উপাসক আছিল। প্ৰাচীন অসমৰ তাম্ৰশাসনসমূহত বর্মন, শালস্তম্ভ, পাল প্ৰভৃতি ৰাজবংশৰ ৰজাসকলে শিৱ-উপাসনা কৰাৰ আভাস পোৱা যায়। পুৰণি কামৰূপত সাধাৰণতে লিঙ্গ ৰূপত শিৱৰ উপাসনা কৰা হৈছিল। শিৱলিঙ্গৰ বাহিৰেও ঈশান বা ঈশানেশ্বৰ, মহেশ বা মহেশ্বৰ লকুলীশ, নটৰাজ, ভৈৰৱ, উমা-মহেশ্বৰ আৰু হৰিহৰ ইত্যাদি ৰূপত শিৱক পূজা কৰা হৈছিল। পুৰণি কামৰূপ শিৱৰ সিদ্ধক্ষেত্ৰ ৰূপে প্ৰসিদ্ধ। নৰকাসুৰে প্ৰাগজ্যোতিষৰ ৰাজপাট আৰোহণ কৰাৰ আগৰে পৰা এই ৰাজ্য শিৱৰ লীলাভূমি আছিল বুলি *কালিকাপুৰাণত* উল্লেখ কৰা হৈছে। সেইবাবেই কামৰূপত দেৱী থানৰ তুলনাত শিৱৰ উপাসনা স্থল অধিক। *যোগিনীতন্ত্ৰতো* বিভিন্ন শিৱস্থানৰ বর্ণনা পোৱা যায়। শৈৱধর্মৰ দৰেই অসমৰ শাক্তধর্মৰ ঐতিহ্যও অতি প্ৰাচীন। মাতৃ উপাসক অষ্ট্ৰিক জাতিৰ সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱে মাতৃতন্ত্ৰ অথবা মাতৃ উপাসনাৰ ভেটি-নির্মাণ কৰিছিল বুলি ভবাৰ থল যথেষ্ট। অসমৰ জনজাতীয় সমাজত বিশেষকৈ কছাৰী, জয়ন্তীয়া, আহোম, চুটীয়া আদি জনগোষ্ঠীৰ মাজত লোকাচাৰ মতে নানা ৰূপত শক্তিপূজা কৰা হৈছিল। শঙ্কৰদেৱৰ উপৰিপুৰুষসকলো এসময়ত শাক্ত আছিল। পুৰণি অসমৰ শক্তি পীঠসমূহত বলি বিধান দি পূজা কৰা হৈছিল। কামাখ্যাৰ ভৈৰৱী মন্দিৰ আৰু কেচাইখাতীৰ আগত মানুহো বলি দিয়া হৈছিল। দেওশালসমূহত হাঁহ, পাৰ, ছাগলী, ম'হ আদি বলি দিয়া হৈছিল। শদিয়াৰ তাম্ৰেশ্বৰী মন্দিৰ, মালিনী থান, ফুলবাৰী, নীলাচলৰ কামাখ্যা, শিলঘাটৰ কামাখ্যা, নুমলিগড় আদিত অতি প্ৰাচীন কালৰে পৰাই শক্তিৰ পূজা কৰা হৈছিল।

শিৱসিংহৰ দিনত ৰজাই পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ দীক্ষা লৈ শাক্ত ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰাৰ ফলত শাক্ত আৰু বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ শীতল সংঘৰ্ষ হ'বলৈ ধৰে। পৰ্বতীয়া গোঁসাইৰ আগমনে অসমৰ শক্তি উপাসনা পদ্ধতিলৈ পৰিবৰ্তনৰ জোৱাৰ আনে। পুৰণি অসমৰ দেৱী স্থানসমূহত পূৰ্বতে অনাৰ্য পদ্ধতিৰে পূজা চলিছিল।

আহোম ৰজাসকলৰ ভিতৰত প্ৰতাপসিংহই মাটিৰ প্ৰতিমা সজাই-দুৰ্গাপূজা কৰে। মাতৃপূজা বা শক্তিপূজা উৰ্বৰা বিশ্বাসৰ প্ৰতীক আৰু ইয়াৰ সৈতে কৃষিৰ সম্পৰ্ক আছে। উমা, পাৰ্বতী আৰু দুৰ্গাই ভাৰতীয় সংস্কৃতিত মাতৃপূজাৰ সৰ্বোৎকৃষ্ট নিদৰ্শন হিচাপে প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে। শক্তি নানান নামত আৰু ৰূপত পূজিতা।

অসমত বৈষ্ণৱ আদৰ্শও অতি প্ৰাচীন। তান্ত্ৰিক পূজা-পদ্ধতিতো বাসুদেৱ নাৰায়ণৰ উল্লেখ পোৱা যায়। বিষ্ণু বৈদিক দেৱতা। বেদত তেওঁ সূৰ্যৰে এক অভিব্যক্তি। এই বিষ্ণুৱেই কালক্ৰমত সাত্বতসকলৰ বাসুদেৱ, পঞ্চৰাত্ৰসকলৰ নাৰায়ণ, আভীৰসকলৰ গোপাল কৃষ্ণৰ লগত অভেদ হৈ শ্ৰেষ্ঠ দেৱতা ৰূপে থিয় দিছে।

প্ৰাকশংকৰী যুগৰ ভালেমান স্থাপত্য ভাস্কৰ্যত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ অৱস্থিতিৰ প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। উত্তৰ গুৱাহাটীৰ অশ্বাক্লান্তৰ অনন্তশায়ী বিষ্ণু, বৰপেটাৰ চতুৰ্ভুজ বিষ্ণু মূৰ্ত্তিৰ ভাস্কৰ্য ওখ খাপৰ। তদুপৰি হয়গ্ৰীৱ বিষ্ণু আৰু বাসুদেৱক তান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰে পূজা কৰা হৈছিল। *কালিকাপুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰত* উক্ত বাসুদেৱ আৰু হয়গ্ৰীৱ বিষ্ণু উপাসনাৰ তান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰ উল্লেখ আছে।

অসমৰ ধৰ্মীয় ঐতিহ্যত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ ভূমিকা গুৰুত্বপূৰ্ণ। তেওঁ জাতিভেদ, বৰ্ণবৈষম্য দূৰ কৰি এখন সমতাপূৰ্ণ সমাজ গঠনৰ পোষকতা কৰিছিল। মহাপুৰুষীয়া ধৰ্মৰ মূল চাৰিবস্তু হৈছে নাম, দেৱ, গুৰু আৰু ভকত। শংকৰদেৱে জাতিভেদ অস্বীকাৰ কৰি ভোট, যৱন, গাৰো, মিৰি সকলোকে ভক্তিধৰ্মত স্থান দিছিল। তেওঁ নাট, গীত, ভাওনা আদিৰ মাধ্যমেৰে জাতি-ধৰ্ম-বৰ্ণ-সম্প্ৰদায় নিৰ্বিশেষে সকলোকে বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ ডোলেৰে বান্ধি ৰাখিছিল।

৩.৩.১ সংস্কৃত ভক্তি-সাহিত্য

বৈদিক যুগত যাগ-যজ্ঞৰ মাধ্যমেদি ধৰ্মীয় কাৰ্য সম্পাদন কৰা হৈছিল। বৈদিক যুগৰ পৰৱৰ্তী কালত সৃষ্টি হোৱা বিবিধ পু�ৰাণ-উপনিষদ আদিত জীৱাত্মা, পৰমাত্মা, মুক্তি আদি সম্পৰ্কীয় আলোচনাৰ আভাস পোৱা যায়। বৈদিক উপাসনা পদ্ধতি আছিল মূলতঃ ধ্যানযোগ কেন্দ্ৰিক।

ভাৰতীয় সনাতন ধৰ্ম আৰু সংস্কৃতিৰ ইতিহাস অতি প্ৰাচীন। ব্ৰাহ্মণ যুগৰ পৰা ধৰ্মৰ যোগেদি জনগণৰ মাজত সমন্বয়ৰ ভাবধাৰা বৃদ্ধিৰ কাৰণে প্ৰয়াস কৰা হৈছিল। ভাৰতীয় দৰ্শনৰ ঘাই উপজীব্য হ'ল উপনিষদ। ইয়াক আধাৰ হিচাপে লৈয়েই বেদান্ত দৰ্শনে বিকাশ লাভ কৰিছে। কিন্তু উপনিষদসমূহৰ মাজতো চিন্তাৰ ঐক্য দেখা নাযায়। বাদৰায়ণ ঋষিয়ে উপনিষদসমূহৰ ভাবধাৰাৰ মাজত সমন্বয় স্থাপনৰ কাৰণে ব্ৰহ্মসূত্ৰ ৰচনা কৰে আৰু তাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিয়েই শঙ্কৰাচাৰ্যই বেদান্তৰ শাৰীৰিক ভাষ্য লিখে।

ৰামায়ণ, মহাভাৰত, পুৰাণ, সাহিত্য-ইত্যাদিত ৰামকথা আৰু কৃষ্ণকথাৰ বৰ্ণনা

পোৱা যায়। *বিষ্ণুপুৰাণ, ভাগৱত পুৰাণ, বায়ু পুৰাণ, কূৰ্ম পুৰাণ, বৰাহ পুৰাণ, অগ্নি পুৰাণ, ব্ৰহ্মপুৰাণ, গৰুড় পুৰাণ, স্কন্ধ পুৰাণ, পদ্মপুৰাণ* আৰু *ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত পুৰাণ* ইত্যাদিত ৰামকথাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। যেতিয়াই কৰ্ম আৰু জ্ঞানৰ পৰিবৰ্তে ভক্তিৰ বিকাশ সাধিত হয় তেতিয়া বিষ্ণুৰ অৱতাৰ ৰূপত ৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠা সম্ভৱ হৈ উঠে।

মহাভাৰতৰ পৰৱৰ্তী কালত কৃষ্ণই বিষ্ণু-নাৰায়ণ, পৰম ব্ৰহ্ম আদি ৰূপত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰে। গীতাৰ আধাৰত কৃষ্ণ চৰিত্ৰৰ বিশ্লেষণ কৰিলে দেখা যায় যে তেওঁ এক দাৰ্শনিক ব্যক্তিত্বৰ অধিকাৰী আছিল আৰু বেদ-বেদান্তৰ জ্ঞাতা স্বৰূপে পৰম দেৱত্বৰ পৰিচায়ক আছিল। পুৰাণসমূহৰ ভিতৰত *ভাগৱত পুৰাণত* কৃষ্ণৰ অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হৈছে। পুৰাণৰ মতে কৃষ্ণ যোগেশ্বৰ, সচ্চিদানন্দ। *ভাগৱত পুৰাণ, হৰিবংশ, বিষ্ণু পুৰাণ, পদ্মপুৰাণ, ব্ৰহ্মবৈৱৰ্ত পুৰাণ* আদিত শ্ৰীকৃষ্ণৰ মাহাত্ম্য বৰ্ণিত হৈছে। পুৰাণসমূহত কৃষ্ণৰ মাধুৰ্যময় আৰু ঐশ্বৰ্যময় দুয়োটা ৰূপৰে পৰিচয় পোৱা যায়।

সংস্কৃত কবি অশ্বঘোষৰ *ব্ৰহ্মচৰিতত* প্ৰথমে শ্ৰী কৃষ্ণলীলাৰ উল্লেখ পোৱা যায়। সংস্কৃত কাব্যশাস্ত্ৰৰ প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ ধন্যালোকৰ এটি শ্লোকতো কৃষ্ণৰ উল্লেখ পোৱা যায়। ইয়াৰ বাহিৰেও *'নাট্য দৰ্পন', 'অলংকাৰ কৌস্তুভ', 'কন্দৰ্পমঞ্জৰী', 'কৃষ্ণকৰ্ণামৃত', শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণলীলামৃত* ইত্যাদি সংস্কৃত গ্ৰন্থত শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰ বৰ্ণিত হৈছে। জয়দেৱৰ *'গীত গোৱিন্দ' শ্ৰীকৃষ্ণৰ লীলা* সম্পৰ্কীয় এখনি প্ৰসিদ্ধ গ্ৰন্থ।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ ভাৰতীয় ভক্তি-সাহিত্যত শিৰৰ স্থান কি? (১০০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৩.২ তামিল ভক্তি-সাহিত্য

ভাৰতীয় ভক্তি-সাহিত্যৰ প্ৰথম শুভাৰম্ভ ঘটে তামিল দেশত।

'ভক্তি দ্ৰাবিড় উপজৈ লায়া ৰামানন্দ।
পৰগট কিয়া কবীৰনে সপ্তদ্বীপ নৱখণ্ড।।'

তামিল দেশৰ পৰাহে পৰৱৰ্তী কালত ভক্তিধৰ্মই সমগ্ৰ ভাৰত বিয়পি পৰে। তামিল সাহিত্যৰ ইতিহাসৰ প্ৰথম কালছোৱাতে প্ৰসিদ্ধ বৈষ্ণৱ কবি আলৱাৰ আৰু শৈৱভক্ত কবি নায়নমাৰসকলৰ আবিৰ্ভাৱ হয় আৰু তেওঁলোকে ভক্তি সাহিত্যলৈ যথেষ্ট বৰঙণি যোগায়। সেইবাবেই খৃষ্টীয় ষষ্ঠ শতিকাৰ পৰা নৱম শতিকালৈ এই কালছোৱাক তামিল সাহিত্যৰ ভক্তিকাল আখ্যা দিছে। তামিল আলৱাৰসকলে বেদ, উপনিষদ আৰু গীতাৰ ভাবধাৰাকে তামিল ভাষাত প্ৰচাৰ কৰিছিল যদিও গীতাত বৰ্ণনা কৰা তিনিবিধ মুক্তিমাৰ্গৰ

ভিতৰত ভক্তিমার্গকহে অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

আলৱাৰসকলৰ মতে বিষ্ণুৱেই একমাত্র শ্রেষ্ঠ দেৱতা। সেয়ে তেওঁলোকে বহু দেৱতাৰ মাজত একমাত্র এজন দেৱতাক প্রতিষ্ঠা কৰি ভক্ত আৰু ভগৱানৰ মাজত মধুৰ সম্পর্ক স্থাপনৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল। পৰৱর্তী বৈষ্ণৱ সংস্কাৰকসকল তামিল আলৱাৰসকলৰ একেশ্বৰবাদৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হৈছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। 'নালৱিৰ দিব্যপ্রৱন্ধম'ক ভাৰতীয় ভক্তি-আন্দোলনৰ আদিগ্রন্থ আখ্যা দিব পাৰি।

আলৱাৰসকলৰ আন্দোলনকে নৱ-বৈষ্ণৱ ভক্তি-আন্দোলন আখ্যা দিব পাৰি। কিয়নো তাৰ আগলৈকে বৈষ্ণৱ ধর্ম মন্দিৰ-কেন্দ্রিক আছিল লগতে ভগৱানৰ পূজাৰ অধিকাৰ কেৱল উচ্চবর্ণৰ বাবেহে মুক্ত আছিল। আলৱাৰসকলে জাতি-ভেদৰ প্রাচীৰ আঁতৰাই ভক্তি-আন্দোলনৰ সূত্রপাত ঘটায়।

৩.৩.৩ মধ্যযুগীয় ভক্তি-সাহিত্য

শঙ্কৰাচার্যই অদ্বৈতবাদী দর্শনেৰে বৈষ্ণৱ ভক্তি আন্দোলনক সুকীয়া মর্যাদা প্রদান কৰে। পৰৱর্তী কালত ৰামানুজে শঙ্কৰাচার্যৰ অদ্বৈত আৰু মায়াবাদক স্বীকাৰ কৰি ভগৱানৰ প্রয়োজনীয়তাৰ বাণী জনগণৰ মাজত প্রচাৰ কৰে। ৰামানুজৰ পাছতেই মহাৰাষ্ট্রত জ্ঞানেশ্বৰ আৰু পৰৱর্তী কালত ৰামানন্দই ভক্তিধর্মৰ গুৰি বঠা ধৰি ভক্তিধর্মৰ সোঁত সমগ্র ভাৰতত বিয়পাই দিয়ে। উত্তৰ ভাৰতত বল্লভাচার্য, ধর্মদাস, মলুকাচার্য, দাদু দয়াল, কবীৰদাস, সূৰদাস, তুলসীদাস, মীৰাবাঈ আদিয়ে ৰামভক্তি আৰু কৃষ্ণভক্তিৰ মাধ্যমেদি ভক্তিধর্মক জনপ্রিয় কৰি তোলে।

মায়া বা অবিদ্যাই আত্মজ্ঞানৰ প্রতিবন্ধক। সেয়ে ব্রহ্ম বা পৰমাত্মাৰ উপলব্ধি নহয়। মায়া বা অবিদ্যাই অসৎ জগতখনো সৎৰূপে প্রতিভাত কৰায়। ভাৰতীয় বৈষ্ণৱ আচার্যসকল অদ্বৈতবাদী নহ'লেও শঙ্কৰাচার্যৰ প্রভাৱৰ পৰা তেওঁলোক মুক্ত নহয়। সেয়ে মহাপুৰুষৰ লেখনিত মায়াবাদ, অদ্বৈতবাদ আদিৰ সঘন উল্লেখ পোৱা যায়। অৱশ্যে তেওঁলোক শংকৰাচার্যৰ অদ্বৈতবাদতকৈ শ্রীধৰ স্বামীৰ টীকাৰ দ্বাৰাহে অধিকভাবে প্রভাৱিত হৈছে।

উত্তৰ ভাৰতৰ কবীৰদাস, সূৰদাস আৰু তুলসীদাসৰ দৰেই অসমতো শংকৰদেৱ, মাধৱদেৱ, হৰিদেৱ, দামোদৰদেৱ, অনিৰুদ্ধদেৱ আদিয়ে বৈষ্ণৱ ধর্ম প্রচাৰৰ উদ্দেশ্য আগত ৰাখি ভালেমান গীত-পদ ৰচনা কৰে। কবীৰদাসৰ দোহা, সূৰদাসৰ *সূৰসাগৰ*, তুলসীদাসৰ *ৰামচৰিত মানস* শঙ্কৰদেৱৰ *কীর্তনঘোষা*, *দশমস্কন্ধ ভাগৱত*, *ভক্তি-ৰত্নাকৰ*, *ভক্তি-প্রদীপ*, মাধৱদেৱৰ *নামঘোষা*, *ভক্তি-ৰত্নাৱলী*, *ৰাজসূয় কাব্য* আদিৰ লগতে ৰৰগীতসমূহ ভক্তি সাহিত্যৰ উল্লেখযোগ্য সমল। হৰিদেৱ আৰু দামোদৰদেৱেও ভক্তিগীত-পদ আদি ৰচনাৰ যোগেদি ভক্তিধর্মৰ প্রচাৰ আৰু প্রসাৰত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্রহণ কৰিছিল। গোপালদেৱৰ নাট, গীত আৰু তেওঁৰ শিষ্য অনিৰুদ্ধদেৱ, যদুমণি আদিৰ

গীত-পদ আদিয়ে মধ্যযুগৰ ভক্তি সাহিত্যক সমৃদ্ধ কৰিছিল। কবীৰদাস, তুলসীদাস আদিয়ে ৰামভক্তি ধাৰাৰ সমৃদ্ধিত বিশেষ অৰিহণা যোগাইছিল। ভাৰতীয় ৰামায়ণী সাহিত্যৰ সম্প্রসাৰণত তুলসীদাসৰ ৰামচৰিত মানসৰ গুৰুত্ব সর্বাধিক।

প্রচাৰেই শংকৰদেৱৰ ৰচনাৰ মূল প্রেৰণা আছিল। সেয়ে ৰচনাৰ বিভিন্ন স্থানত মূলৰ পৰা ফালৰি কাটি জনসাধাৰণৰ মনত ভগৱানৰ প্রতি ধাউতি আনিবৰ কাৰণে কৃষ্ণভক্তি প্রধান অংশবোৰ তেওঁ বহলাই বর্ণনা কৰিছিল আৰু ভক্তিধর্ম প্রচাৰত সহায়ক নোহোৱা অংশবোৰ চমুৱাই বর্ণনা কৰিছিল। এইবোৰে অসমীয়া জাতিৰ ধর্মীয়, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক দিশত যথেষ্ট অৰিহণা যোগোৱা বুলি ক'ব পাৰি।

কবীৰদাস ঃ কবীৰদাস সন্তকাব্য ধাৰাৰ অন্তর্গত বিখ্যাত কবি, চিন্তাবিদ, দার্শনিক আৰু সমাজ সংস্কাৰক। তেওঁ মধ্যযুগৰ ভাৰতবাসীৰ মাজত ভক্তিধর্ম প্রচাৰৰ যোগেদি ধর্মীয় আৰু সামাজিক দিশত বৈপ্লৰিক পৰিবর্তনৰ সূচনা কৰিছিল। কবীৰৰ বাণীসমূহ অপূর্ব সাহিত্যিক ৰসেৰে সমৃদ্ধ। তেওঁ হিন্দু আৰু ইছলাম ধর্মৰ মাজত সমন্বয় স্থাপনৰ লগতে একেশ্বৰবাদত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল।

কবীৰদাসৰ বাণীসমূহ *বীজকত* সংকলিত হৈছে। তেওঁ মায়াক আদ্যাশক্তি আখ্যা দিছে। তেওঁৰ মতে মায়া ৰামৰেই শক্তি— 'তু মায়া ৰঘুনাথ কী খেলন চলী অহেড়ৈ।'

তেওঁৰ মতে মায়াৰ কার্য হৈছে সত্য তথা একত্বক ঢাকি ৰাখি বহুত্বক প্রতীত কৰোৱা, জীৱক মোহিত কৰি বিষয়াসক্ত কৰা আৰু ইন্দ্রিয় সুখৰ বাবে তৃষ্ণা জাগ্রত কৰোৱা। মায়াৰ বিচিত্র মোহিনী শক্তিৰ বাবেই মায়াক বৰ মধুৰ যেন লাগে। মানৱ শৰীৰৰ পতন হ'লেও মায়াৰ পৰা মুক্তি লাভ সম্ভৱ নহয়। তেওঁ জ্ঞান, যোগ আৰু প্রেমৰ অপূর্ব সমন্বয় সাধন কৰিছে যদিও তেওঁৰ চিন্তাধাৰাত প্রেমৰ অধিক প্রাধান্য লক্ষ্য কৰা যায়।

কবীৰৰ মতে ৰামৰ প্রেম অদ্ভুত ৰসায়ন। এই ৰস অতি মধুৰ যদিও ইয়াক পান কৰাটো অতি দুর্লভ। কোনোবাই যদি ভদৱৎ প্রেমৰ মহিমা পান কৰিছে, তেতিয়া তেওঁৰ নিচা আৰু কেতিয়াও নপলায়। ভগৱৎ প্রেমে মানৱ মনত প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰা অহংভাবৰ পৰিসমাপ্তি ঘটাই প্রেমময় ঈশ্বৰৰ উপলব্ধিত সহায় কৰে।

জানি থোৱা ভাল

কবীৰদাস নিৰক্ষৰ আছিল। তেওঁৰ বাণীসমূহ ভক্তসকলে লিপিবদ্ধ কৰিছিল। 'বীজক'ত তেওঁৰ বাণীসমূহ সন্নিবিষ্ট হৈছে। সাখী, সৱদ আৰু কইমনী তেওঁৰ ৰচনাৰ সংকলন।

সূৰদাস ঃ হিন্দী সাহিত্যত কৃষ্ণভক্তি ধাৰাটোক সর্বতোপ্রকাৰে প্রবাহিত কৰা কবিসকলৰ ভিতৰত সূৰদাসৰ নামটো শ্রদ্ধাৰে উল্লেখ কৰিব লাগিব। সূৰদাসে সৰুতে

সঙ্গীত বিদ্যা আহৰণ কৰি ভক্তসকলৰ ওপৰত গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। বল্লভাচাৰ্যৰ সান্নিধ্যলৈ অহাৰ পিছত তেওঁ সখ্য, বাৎসল্য আৰু মধুৰ ভাবৰ গীত ৰচনাত মনোনিবেশ কৰে। তেওঁৰ নামত কেইবাখনো গ্ৰন্থ পোৱা গৈছে। তাৰ ভিতৰত *সূৰ সাগৰ, সূৰ সাৰাৱলী, সাহিত্য লহৰী, সূৰ পাঁচিশী, সূৰ ৰামায়ণ, সূৰসাঠী, ৰাধা ৰসকেলি* আদি বিশেষভাবে উল্লেখযোগ্য।

জানি থোৱা ভাল

ভাৰতীয় কৃষ্ণভক্ত কবিসকলৰ ভিতৰত সূৰদাস অন্যতম। সমালোচকসকলে 'সূৰ সূৰ, তুলসী শশী'— অৰ্থাৎ সূৰদাসক সূৰ্যৰ সৈতে আৰু তুলসীদাসক চন্দ্ৰৰ সৈতে তুলনা কৰিছে।

সূৰদাসৰ কাব্য কৃষ্ণভক্তিপ্ৰধান। সূৰ সাগৰত ৰাধা-কৃষ্ণৰ অনেক লীলাৰ মনোৰম বৰ্ণনা পোৱা যায়। ভাগৱত পুৰাণৰ অনুকৰণত দ্বাদশ স্কন্ধত সমাপ্ত হ'লেও সূৰদাসৰ সূৰ-সাগৰত কবিৰ মৌলিকতা বিদ্যমান। এইখনি গ্ৰন্থত কবিয়ে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ শৈশৱ আৰু কৈশোৰৰ বিবিধ লীলাৰ আনুভূতিক চিত্ৰ অঙ্কন কৰিছে। তেওঁৰ কাব্যত শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাল্যলীলাৰ লগতে মাতৃ আৰু পুত্ৰৰ মাজৰ মধুৰ সম্পৰ্কৰ চিত্ৰ অঙ্কন কৰা হৈছে। ভক্তিৰ লগে লগে শৃঙ্গাৰৰ বৰ্ণনাতো কবিয়ে অসাধাৰণ দক্ষতা প্ৰদৰ্শন কৰিছে। প্ৰবাসজনিত বিৰহ প্ৰসঙ্গত *'ভ্ৰমৰ গীত'* সূৰকাব্যৰ উল্লেখযোগ্য নিদৰ্শন। ইয়াত আধ্যাত্মিকতাৰ লগতে কাব্যিকতাও বিদ্যমান।

সূৰদাসে পুষ্টিমাৰ্গীয় ভক্তি পদ্ধতি অনুসৰণ কৰিছিল। ভগৱৎ কৃপা লাভৰ কাৰণে সূৰদাসৰ ভক্তি পদ্ধতিত অনুগ্ৰহৰ প্ৰাধান্য অধিক।

মীৰাবাঈ ঃ মীৰাবাঈ এগৰাকী আগশাৰীৰ গীতিকাৰ আৰু কবি আছিল। তেওঁ আছিল চিতোৰৰ ৰাজ পৰিয়ালৰ সদস্যা। বিবাহৰ পিছত পতি-বিয়োগ ঘটাত একান্ত কৃষ্ণভক্ত কবিগৰাকীয়ে 'গিৰিধৰ গোপাল'ক পতি ৰূপে ঘোষণা কৰি কৃষ্ণৰ গীত গাই ধৰ্মীয় জীৱন যাপন কৰিছিল। ৰাজ পৰিয়ালৰ বাধা সত্ত্বেও তেওঁ সেই বাধা অতিক্ৰম কৰি সাধাৰণ জীৱন যাপন কৰিছিল। তেওঁৰ গীতত ভক্তিভাবৰ আকুলতা, গভীৰতা আৰু ঐকান্তিক নিষ্ঠাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। মধ্যযুগীয় ভক্তি সাহিত্যৰ কৃষ্ণভক্তি ধাৰাটোক সমৃদ্ধ কৰাত মীৰাবাঈৰ ভজনসমূহৰ গুৰুত্ব সৰ্বাধিক। এইবোৰ অতি জনপ্ৰিয় আছিল আৰু বৰ্তমানো তাৰ জনপ্ৰিয়তা হ্ৰাস পোৱা নাই।

তুলসীদাস ঃ হিন্দী সাহিত্যৰ উল্লেখযোগ্য ৰামভক্ত কবি তুলসীদাসৰ 'ৰামচৰিত মানস'ৰ আগতে বিষ্ণুদাস, ঈশ্বৰদাস প্ৰভৃতি কবিয়ে কেইবাখনো গুৰুত্বপূৰ্ণ কাব্য ৰচনা কৰে। হিন্দী ৰামকাব্য পৰম্পৰাৰ বিকাশত স্বামী ৰামানন্দৰ ৰামায়ত সম্প্ৰদায়ৰ গুৰুত্ব অনস্বীকাৰ্য। *'ৰামৰক্ষাস্তোত্ৰ'* ৰামানন্দৰ উল্লেখযোগ্য ৰচনা। এই পৰম্পৰাৰে আন

এগৰাকী উল্লেখযোগ্য কবি হ'ল অগ্রদাস, যি ধ্যানমঞ্জৰী, ৰামভঞ্জন মঞ্জৰী আৰু পদাৱলী ৰচনা কৰিছিল।

তুলসীদাসৰ জন্ম হয় ৰাজাপুৰত। জনশ্রুতি অনুসৰি তুলসীদাসৰ পিতৃৰ নাম আছিল আত্মাৰাম ডুবে আৰু মাতৃৰ নাম আছিল হুসলী। আচার্য ৰামচন্দ্র শুক্লই তেওঁক সৰযুপাৰীণ ব্রাহ্মণ বুলিছে। তুলসীদাসে নৰহৰিদাসৰ তত্ত্বাৱধানত জ্ঞান ভক্তিৰ শিক্ষা লাভ কৰি দীনবন্ধু পাঠকৰ কন্যা ৰত্নাৱলীৰ সৈতে বিবাহ পাশত আবদ্ধ হয়। পত্নীৰ দ্বাৰা ৰ্ভৎসনাৰ সন্মুখীন হৈ তেওঁ পার্থিৱ প্রেমৰ পৰিৱর্তে ভগৱৎ প্রেমৰ প্রতি গভীৰভাবে আকর্ষিত হৈ পৰে।

আচার্য ৰামচন্দ্র শুক্লই তুলসীদাসৰ মুঠ বাৰখন গ্রন্থৰ নাম উল্লেখ কৰিছে। তাৰ ভিতৰত *দোহাৱলী, কবিতাৱলী, ৰামায়ণ, গীতাৱলী, ৰামচৰিত মানস, ৰামজ্ঞা প্রশ্নাৱলী, বিনয়পত্রিকা, ৰামললানহছু পার্বতীমঙ্গল, জানকীমঙ্গল, ৰৰবৈ ৰামায়ণ, বৈৰাগ্য সন্দিপনী আৰু কৃষ্ণগীতাৱলী* উল্লেখযোগ্য। তুলসীদাসৰ ৰচনাত তাৰ বৈচিত্র দেখিবলৈ পোৱা যায়। ৰামচৰিতমানসত তুলসীদাসে ৰাম আৰু শিৱক পৰস্পৰৰ প্রতি ভক্ত ৰূপত অংকিত কৰিৰ শৈৱ আৰু বৈষ্ণৱ সম্প্রদায়ৰ মাজত সমন্বয় সাধন কৰিছিল। তেওঁৰ কাব্যত কবিয়ে ৰামচন্দ্রক ভগৱানৰ মানৱ অৱতাৰ ৰূপত প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ যত্ন কৰিছে। তেওঁৰ ৰচনাত কোনো কোনো ক্ষেত্রত ৰামক বিষ্ণুতকৈয়ো শ্রেষ্ঠ দেৱতা হিচাপে দেখুওৱা হৈছে। এগৰাকী ভক্তকবি হিচাপে কবিয়ে ৰামচৰিত মানসত ৰামচন্দ্রক এগৰাকী মুখ্য দেৱতা হিচাপে প্রতিষ্ঠা কৰিবলৈ প্রয়াস কৰাটো স্বাভাৱিক। ৰামচৰিত মানসত কবিগৰাকীৰ সমন্বয়ৰ অবিৰত প্রয়াস লক্ষ্য কৰা যায়। ৰামচন্দ্রৰ জীৱনৰ কার্যাৱলীৰ সৈতে আধ্যাত্মিক গুণাৱলীৰ সংযোগে গ্রন্থখনিৰ জনপ্রিয়তা বৃদ্ধিত সহায় কৰিছে।

শঙ্কৰদেৱ ঃ অসমৰ ধর্ম, সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ লগতে সাহিত্যলৈ বিশিষ্ট ৰৱঙণি আগবঢ়াই মধ্যযুগৰ অসমীয়া সমাজখনত বিশেষ ধর্মীয় পুনৰজাগৰণৰ সূচনা কৰোঁতা মহাপুৰুষ এগৰাকী আছিল শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱ। তেওঁৰ পূর্বপুৰুষ চণ্ডীবৰ গৌড়দেশৰ পৰা কামৰূপলৈ প্রব্রজিত হৈছিল।

শঙ্কৰদেৱৰ পিতৃ কুসুম্বৰ ভূঞাৰ দুগৰাকী পত্নী আছিল সত্যসন্ধ্যা আৰু অনুধৃতি। গোপেশ্বৰ শিৱক সন্তুষ্ট কৰি পুত্র লাভ কৰা বাবে কুসুম্বৰে পুতেকৰ নাম ৰাখিছিল শঙ্কৰ। সন্তৰাম দৈৱজ্ঞই জাতকৰ কোষ্ঠী গণনা কৰি তেওঁৰ নাম ৰাখিলে গঙ্গাধৰ (গুপ্ত নাম) আৰু শঙ্কৰ (প্রকাশ্য নাম)। শঙ্কৰদেৱৰ জন্মৰ কিছুদিন পিছত অনুধৃতিৰ এটি পুত্রসন্তান জন্ম হয় আৰু তেওঁৰ নাম ৰখা হয় বনগঞা।

সৰুতে পিতৃ বিয়োগ ঘটাত বুঢ়ীমাক খেৰসূতীয়ে শংকৰদেৱক লালন পালন কৰাৰ বাবে বুঢ়ীমাক খেৰসুতীৰ প্রভাৱ তেওঁৰ ওপৰত যথেষ্ট পৰিমাণে পৰে। খেল-ধেমালিৰ মাজতে শঙ্কৰদেৱে বাৰ বছৰ পাৰ কৰাৰ পিছত বুঢ়ীমাকে তেওঁক মহেন্দ্র কন্দলীৰ টোলত নামভর্ত্তি কৰি দিলে আৰু শুভদিন চাই তেওঁৰ বিদ্যাৰম্ভ কৰা হয়। অতি কম দিনৰ ভিতৰতে শঙ্কৰদেৱে চাৰিবেদ, চৈধ্য শাস্ত্র, ওঠৰ পুৰাণ, সংহিতা, ব্যাকৰণ, কাব্য, ৰামায়ণ, মহাভাৰত, কোটিল্যৰ অর্থশাস্ত্র আদিৰ জ্ঞান আয়ত্ব কৰে।

বৰ্ণমালা শিকিয়েই শঙ্কৰদেৱে 'কৰতল কমল' শীৰ্ষক কবিতা লিখাত গুৰু অতিশয় মোহিত হৈ তেওঁৰ নামৰ পিছত দেৱ শব্দটো সংযোগ কৰে।

ডাঙৰ হৈ শঙ্কৰদেৱে সামাজিক আৰু আধ্যাত্মিক উভয় দিশতে নেতৃত্ব প্ৰদান কৰিছিল। ১৪৮১ খ্ৰী.ত প্ৰায় ৩২ বছৰ বয়সত শংকৰদেৱ প্ৰথম বাৰৰ বাবে তীৰ্থ ভ্ৰমণলৈ যায়। তাৰ পিছতেই তেওঁ নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰৰ আৰু প্ৰসাৰত একাণপতীয়াভাবে মনোনিবেশ কৰে। তেওঁ শিৰোমণি ভূঞা পদ গ্ৰহণ নকৰি ঘৰতে এটি নামঘৰ নিৰ্মাণ কৰি হৰিনাম শ্ৰৱণ-কীৰ্তনত মনোনিৱেশ কৰে। তাৰ পাছতেই কছাৰীৰ উপদ্ৰৱত থাকিব নোৱাৰি উত্তৰ পাৰলৈ যায় যদিও তাতো ডফলা আৰু ভোটৰ উপদ্ৰৱ হোৱাত উজাই গৈ মাজুলীৰ ধুৱাহাটা-বেলগুৰিত আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰেগৈ। আহোম ৰাজ্যত কিছুদিন থকাৰ পিছত তেওঁ কোচ ৰাজ্যলৈ গমন কৰে। কোচৰজাই শঙ্কৰদেৱৰ সাহিত্যৰ উমান পাই ৰাজ্যত বসবাসৰ সুবিধা কৰি দিয়ে।

শঙ্কৰদেৱে ভাগৱত পুৰাণক আধাৰ হিচাপে লৈ নৱ-বৈষ্ণৱ ভক্তিধৰ্মৰ পাতনি মেলিছিল। ঈশ্বৰ উপাসনাৰ লগতে দয়া, প্ৰেম, সমতা আৰু মানৱীয় বৃত্তিসমূহৰ বিকাশ সাধনতো তেওঁ সমানেই গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। মাধৱদেৱৰ সৈতে লগ লাগি তেওঁ সাহিত্য সৃষ্টিতো বিশেষ উদ্যোগ গ্ৰহণ কৰিছিল। তেওঁৰ ৰচনাসমূহ চমুকৈ এনেদৰে ভগাব পাৰি।

কাব্য ঃ *হৰিশ্চন্দ্ৰ উপাখ্যান, ৰুক্মিণীহৰণ, বলিছলন, অমৃত মন্থন, অজামিল উপাখ্যান* আৰু *কুৰুক্ষেত্ৰ*।

ভক্তিতত্ত্ব প্ৰকাশক গ্ৰন্থ ঃ *ভক্তি প্ৰদীপ, ভক্তি ৰত্নাকৰ, নিমি নৱ সিদ্ধ সংবাদ* আৰু *অনাদি পাতন*।

অনুবাদমূলক ঃ *ভাগৱতৰ ১ম, ২য়, ষষ্ঠ (অজামিল উপাখ্যান মাত্ৰ)* ৮ম *(বলিছলন, অমৃত মন্থন), ১০ম, ১১শ স্কন্ধ আৰু উত্তৰাকাণ্ড ৰামায়ণ*।

অঙ্কীয়া নাট ঃ *পত্নীপ্ৰসাদ, কালিয়দমন, কেলিগোপাল, ৰুক্মিণীহৰণ, পাৰিজাতহৰণ আৰু ৰামবিজয়* নাটক।

গীত ঃ বৰগীত, ভটিমা, টোটয় আৰু চপয়।

নাম-প্ৰসঙ্গ ঃ কীৰ্তনঘোষা আৰু গুণমালা।

শঙ্কৰদেৱ অঙ্কীয়া নাটৰ জন্মদাতা। তেওঁ ভক্তিধৰ্ম প্ৰচাৰৰ প্ৰধান আহিলা হিচাপে নাটক আৰু গীত ৰচনা কৰিছিল। তেওঁ প্ৰথম তীৰ্থযাত্ৰাকালত বদৰিকাশ্ৰমত 'মন মেৰি ৰাম চৰণাহি লাগু' শীৰ্ষক বৰগীতটি ৰচনা কৰে। কীৰ্তন ঘোষা হৈছে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠ কীৰ্তিস্তম্ভ। শংকৰদেৱে জীৱনৰ শেষ কালছোৱা কোচবেহাৰতে কটায়। ১৫৬৮ খ্ৰীষ্টাব্দত তেওঁ ইহলীলা সম্ভৰণ কৰে।

বিষ্ণু প্ৰসাদ ৰাভাই শঙ্কৰদেৱক 'কৃষ্টিৰ আকৰ' বুলি অভিহিত কৰিছে। অসমৰ ধৈৰ্য, সমাজ, সুকুমাৰ কলা, আৰু সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰত মহাপৰুষ শঙ্কৰদেৱে যি দান দি গ'ল তাৰ তুলনা পাবলৈ নাই। তেওঁ জাতিভেদ, বৰ্ণ-বৈষম্য দূৰ কৰি গণতান্ত্ৰিক সমাজ গঠনৰ পোষকতা কৰিছিল।

চৈতন্যদেৱ ঃ মধ্যযুগীয় সগুণ ভক্তিধাৰাত কৃষ্ণভক্তিয়ে ভক্তসকলৰ মাজত বিশেষ প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে। ভাগৱত পু�ৰাণত কৃষ্ণৰ গুৰুত্ব অধিক। পুৰাণসমূহত শ্ৰীকৃষ্ণৰ ঐশ্বৰ্যময় আৰু মাধুৰ্যময় ৰূপৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়। ভাগৱত পুৰাণত ৰাধা চৰিত্ৰৰ উল্লেখ নাথাকিলেও মধ্যযুগৰ বিভিন্ন ভক্ত কবিৰ ৰচনাত ৰাধাই শ্ৰীকৃষ্ণৰ হলাদিনী শক্তি ৰূপত প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। গৌড়ীয় বৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায়ৰ প্ৰৱৰ্তক চৈতন্যদেৱে শ্ৰীকৃষ্ণক 'ব্ৰজেন্দ্ৰ কুমাৰ' নামেৰে অভিহিত কৰিছে।

চৈতন্যদেৱৰ মতে শ্ৰীকৃষ্ণই পৰমতত্ত্ব, পূৰ্ণজ্ঞান আৰু পূৰ্ণানন্দ স্বৰূপ। শ্ৰীকৃষ্ণৰ অনন্ত শক্তিৰ ভিতৰত ৰাধা হ'ল তেওঁৰ হলাদিনী শক্তি। '*চৈতন্য চৰিত্ৰামৃত*' গ্ৰন্থত উভয়ৰে স্বৰূপ তথা শক্তিৰ সাৱলীল বৰ্ণনা পোৱা যায়।

চৈতন্যদেৱৰ আবিৰ্ভাৱ হয় ১৪৮৬ খ্ৰীষ্টাব্দত আৰু মহাপ্ৰয়াণ ঘটে ১৫৩৩ খ্ৰীষ্টাব্দত। বঙ্গদেশৰ নবদ্বীপত তেওঁ জন্মগ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ আন এটা নাম গৌৰাঙ্গ।

'*চৈতন্য চৰিত্ৰামৃত*' চৈতন্যদেৱ ভক্তিধৰ্ম প্ৰচাৰৰ উদ্দেশ্যে ৰচিত এখনি অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ গ্ৰন্থ। ১৫১০ খ্ৰীষ্টাব্দত ২৪ বছৰ বয়সত চৈতন্যদেৱে সন্ন্যাস ধৰ্মত দীক্ষা গ্ৰহণ কৰে আৰু দীক্ষাগুৰু কেশৱ ভা�ৰতীয়ে তেওঁৰ নাম ৰাখে কৃষ্ণচৈতন্য। তেওঁৰ ভক্তি ভাৱনাৰ আধাৰবিন্দু আছিল প্ৰেম, সমতা আৰু ভাবুকতা। তেওঁ নিজৰ নামত কোনো মত, পন্থ বা সম্প্ৰদায়ৰ সৃষ্টি কৰা নাছিল। বিভিন্ন সময়ত বিভিন্ন লোক তেওঁৰ সান্নিধ্যলৈ আহে আৰু পিছত চৈতন্য প্ৰৱৰ্ত্তিত মতৰ সৈতে একাত্ম হৈ যায়। চৈতন্য মতৰ দাৰ্শনিক সিদ্ধান্ত হৈছে 'অচিন্ত্য-ভেদাভেদ'। বলদেৱ বিদ্যাভূষণৰ 'গোবিন্দ-ভাষ্য'ত এই সিদ্ধান্তক ব্যাপক ধৰাতলৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ প্ৰয়াস কৰা হৈছে। তেওঁ ঈশ্বৰ, জীৱ, প্ৰকৃতি, কাল আৰু কৰ্ম এই পাঁচোটা তত্ত্ব স্থিৰ কৰি ঈশ্বৰক সৰ্বজ্ঞ, স্বতন্ত্ৰ, মুক্তিদাতা, বিমূৰ্ত্তচৈতন্য আৰু বিষ্ণুস্বৰূপ বুলিছে। ঈশ্বৰ জগতৰ নিমিত্ত আৰু উপাদান কাৰণ। যিকোনো স্বৰূপতে তেওঁ অবিকৃত হৈ থাকে। মুক্তিৰ মুখ্য সাধন হৈছে ভক্তি যাৰ পাঁচোটা ভেদ বিদ্যমান; শান্ত, দাস্য, সখ্য, বাৎসল্য আৰু মধুৰ। মধুৰ ভাবত ভক্ত আৰু ভগৱানৰ মাজৰ সম্পৰ্ক স্ত্ৰী-পুৰুষৰ লেখীয়া। ৰাসলীলাৰ ভাবো এয়ে। বঙ্গীয় কবি চৈতন্যদেৱে এই মধুৰ ভাবকেই শ্ৰেষ্ঠ ভাব বুলিছে।

শ্ৰীকৃষ্ণ পূৰ্ণ আনন্দস্বৰূপ আৰু অনন্ত শক্তিৰ আধাৰ। তেওঁৰ এক হলাদিনী শক্তি আছে— ৰাধা এই শক্তিৰ ৰূপ। '*চৈতন্যচৰিত্ৰামৃত*' গ্ৰন্থত ৰাধা আৰু কৃষ্ণৰ স্বৰূপ আৰু শক্তিৰ বিস্তৃত বৰ্ণনা পোৱা যায়।

মাধৱদেৱ ঃ গোবিন্দগিৰি ভূঞাৰ ঔৰষত আৰু তেওঁৰ পত্নী মনোৰমাৰ গৰ্ভত ১৪১১ শকৰ জেঠ মাহৰ ৰবিবাৰে ৰাতি দুপৰত মাধৱদেৱৰ জন্ম হয়। দৈৱজ্ঞই গণনা কৰি জাতকৰ নাম ৰাখে মাধৱ। হৰিশিঙা বৰাৰ আশ্ৰয়তে কিছুদিন কটাই বৰাৰ মৃত্যুৰ পিছত তেওঁলোকে ঘাঘৰ মাজীৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰে। তাতেই মাধৱদেৱৰ ভনীয়েক উৰ্বশীৰ জন্ম হয়। উৰ্বশী ডাঙৰ হোৱাত গয়াপাণি ভূঞা বা ৰামদাসলৈ বিয়া দি তেওঁলোক পুনৰ বাণ্ডুকালৈ উভটি যায়।

কিছুদিন পিছত মাকৰ টান নৰিয়া হোৱা বুলি গম পাই মাধৱদেৱ চিন্তিত হয় আৰু গোঁসানী পূজাৰ কাৰণে এযোৰ ছাগলী আনিবলৈ জোঁৱায়েকৰ হাতত টকা দিয়ে যদিও যথা সময়ত জোঁৱায়েকে ছাগলী আনি নিদিয়াত জোঁৱায়েকক টান কথা শুনোৱাত জোঁৱায়েকে শঙ্কৰদেৱৰ ধর্মৰ কথা কয় আৰু তেওঁৰ লগত কথা পাতিবৰ বাবে পৰামর্শ দিয়ে। পিছদিনা দুয়ো শংকৰদেৱৰ ওচৰলৈ গৈ ধর্ম আৰু শাস্ত্র সম্পর্কীয় গভীৰ তর্কত লিপ্ত হয় আৰু অৱশেষত মাধৱদেৱে শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰত বশ্যতা স্বীকাৰ কৰি তেওঁক গুৰু মানি লয়। তাৰ পাছতেই শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰত শৰণ লৈ একনিষ্ঠভাৱে একশৰণ নামধর্ম প্রচাৰত মনোনিৱেশ কৰিলে। সেই সময়ত মাধৱদেৱে এগৰাকী কায়স্থ কন্যাক জোৰোণ পিন্ধাই থৈছিল যদিও পিছত ঘৰ-সংসাৰতকৈ ধর্মৰ প্রতিহে অধিক মন ঢাল খোৱাত গুৰু সেৱা, ধর্মপ্রচাৰ আৰু ভগৱানৰ নাম-কীর্তনতেই জীৱনৰ বাকীবোৰ দিন পাৰ কৰাৰ কাৰণে সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰিলে।

শিষ্য হিচাপে মাধৱদেৱৰ গুৰুভক্তি আছিল অতুলনীয়। তেওঁ নিতৌ পুৱা-গধূলি গুৰুসেৱা কৰাৰ লগতে তেওঁৰ সকলো প্রয়োজনীয় সামগ্রীৰ যোগান ধৰিছিল। তীর্থভ্রমণৰ কালছোৱাতো মাধৱদেৱ গুৰুজনাৰ কাষতে থাকি তেওঁৰ প্রতি সেৱা আগবঢ়াইছিল। শংকৰদেৱ পাটবাউসীত থকা সময়ত মাধৱদেৱ আৰু নাৰায়ণ ঠাকুৰে বাৰাদিৰ পৰা গৈ শঙ্কৰদেৱৰ সেৱা কৰিছিল। মহাৰাজ নৰনাৰায়ণৰ অনুৰোধত শংকৰদেৱে তাঁতীকুছিত যি বৃন্দাবনী বস্ত্র বোৱাইছিল, সেই কার্যত মাধৱদেৱে যথেষ্ট সহায় কৰিছিল।

চিলাৰায়ৰ পত্নী ভুৱনেশ্বৰীৰ অনুৰোধ ৰক্ষার্থে শংকৰদেৱৰ নির্দেশত মাধৱদেৱে ৭০০ পদেৰে '*জন্মৰহস্য*' নামৰ শাস্ত্রখনি ৰচনা কৰিছিল। শংকৰদেৱ বেহাৰলৈ যোৱাৰ আগমুহূর্তত তেওঁ মাধৱদেৱক তাল, মালা, শক্তি, ভক্তি, বল, বীর্য, পৰাক্রম প্রভৃতি সকলোখিনি সমর্পণ কৰি গৈছিল। বেহাৰত থকা সময়তেই ১৪৯০ শকৰ ভাদ্র মাহৰ শুক্লা দ্বিতীয়া তিথিত শঙ্কৰদেৱৰ মহাপ্রয়াণ ঘটে।

মাধৱদেৱে বাৰগৰাকী ধর্মাচার্য নিয়োগ কৰি ধর্মপ্রচাৰৰ বাবে অনুপ্রাণিত কৰিছিল। শংকৰদেৱৰ দৰেই মাধৱদেৱেও কাব্য, নাটক, গীত আদি ৰচনা কৰি ভক্তিধর্ম আৰু সাহিত্যৰ পৰিপুষ্টিত অৰিহণা যোগায়। তেওঁৰ ৰচনাসমূহ এনেধৰণৰ ঃ *নামঘোষা, ভক্তি-ৰত্নাৱলী, জন্মৰহস্য, নামমালিকা, ৰাজসূয় কাব্য, আদিকাব্য ৰামায়ণ* ইত্যাদি। মাধৱদেৱে *অর্জুন ভঞ্জন, চোৰধৰা, পিম্পৰা গুছোৱা, ভোজন বেহাৰ, ভূমি লেটোৱা* আদি নাট ৰচনা কৰিছিল। তেওঁৰ দ্বাৰা ৰচিত বৰগীতৰ সংখ্যা ১৫৭ টা। তেওঁ ৰচনা কৰা ভটিমাসমূহৰ ভিতৰত গুৰু ভটিমা বিশেষভাবে উল্লেখযোগ্য।

মাধৱদেৱ অকল ধর্মপ্রচাৰকেই নাছিল, তেওঁ আছিল কবি, গীতিকাৰ, নাট্যকাৰ, গায়ক, অভিনেতা আৰু এগৰাকী সমাজ সংস্কাৰক। ধর্মৰ জটিল তত্ত্ববোৰ তেওঁ অতি সাৱলীল ভাষাত জনসাধাৰণক বুজাই দিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

দামোদৰদেৱ ঃ দামোদৰদেৱ শঙ্কৰদেৱতকৈ প্রায় দুকুৰি বছৰৰ কনিষ্ঠ আছিল আৰু তেওঁৰ জন্ম হৈছিল ১৪৮৮ খ্রীষ্টাব্দত। নীলকণ্ঠদাসৰ চৰিতপুথি মতে তেওঁৰ

পূৰ্বপুৰুষসকল কমতাৰ ৰজা দুৰ্লভনাৰায়ণৰ ৰাজত্বকালত অসমলৈ অহা সাতঘৰ ব্ৰাহ্মণৰ মাজৰে এঘৰ আছিল। এওঁলোকে প্ৰথমে হাজোত কিছুদিন থাকি পিছত বৰদোৱালৈ উঠি যায়। দামোদৰদেৱে বৰদোৱাৰ কলাপচন্দ্ৰ অধ্যাপকৰ ওচৰত শাস্ত্ৰজ্ঞান লাভ কৰে।

দামোদৰদেৱৰ পৰিয়ালটো বৈষ্ণৱ পৰম্পৰাত বিশ্বাসী আছিল। শংকৰদেৱ পাটবাউসীত থকা কালছোৱাত দামোদৰদেৱে শংকৰদেৱৰ কায চপাত তেওঁৰ ভক্তিৰ দৃঢ়তা দেখি শংকৰদেৱে তেওঁক আজ্ঞা দিছিল এনেদৰে ঃ

'ব্ৰাহ্মণ সজ্জন লোক যতেক আছয়
ভজায়ো সবাকে তুমি নাহিকে সংশয়।।'

শংকৰদেৱৰ নিৰ্দেশ অনুসৰি দামোদৰদেৱে পাটবাউসীত থান প্ৰতিষ্ঠা কৰি ধৰ্মপ্ৰচাৰত মনোনিবেশ কৰে। দামোদৰদেৱৰ মতে শংকৰদেৱ 'ভকতৰ কল্পতৰু' আৰু সেয়ে তেওঁ ৰামদাসৰ পৰিবৰ্তে শংকৰদেৱৰ ওচৰত শৰণ গ্ৰহণ কৰিছিল। অৱশ্যে ৰমানন্দ দ্বিজ আৰু চক্ৰপাণি বৈৰাগীৰ মতে গুৰুজনাৰ আজ্ঞানুসৰি দামোদৰে ৰামৰাম আতাৰ

পৰা শৰণ লৈছিল।

দামোদৰদেৱৰ নামত কেৱল তিনিটা গীতৰ প্ৰচলন আছে। এই গীত কেইটাও বৰগীতৰ প্ৰভাৱ স্পষ্ট। দামোদৰদেৱৰ অন্যতম শিষ্য ভট্টদেৱে দামোদৰদেৱৰ আজ্ঞানুসৰি ভাগৱতকথা ৰচনা কৰিছিল।

দামোদৰদেৱৰ আন শিষ্যসকল আছিল বংশীগোপাল দেৱ, গোলাপ মিশ্ৰ, অৰ্জুনদেৱ আৰু ৰামৰায়।

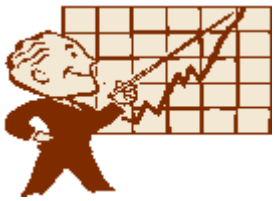
জানি থোৱা ভাল

দামোদৰদেৱৰ পিতৃ সদানন্দ দ্বিজ এগৰাকী সংস্কৃতৰ পণ্ডিত আৰু মাতৃ সুশীলা দেৱী এগৰাকী ধৰ্মপ্ৰাণ মহিলা আছিল। ১৪১০ শকৰ ফাগুণ মাহৰ শুক্লা একাদশীত (১৪৮৮ খ্ৰীঃ) দামোদৰদেৱৰ জন্ম হয়। কলাপচন্দ্ৰ নামৰ নৱদ্বীপৰ ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিতৰ তত্ত্বাৱধানত দামোদৰদেৱে শিক্ষাগ্ৰহণ কৰে। ৰামৰায়ৰ 'গুৰুলীলা'ৰ উল্লেখ অনুসৰি দামোদৰদেৱৰ দীক্ষাগুৰু এগৰাকী সিদ্ধ-সন্ন্যাসী ঃ

'আমিলন্ত নাৰদ সন্ন্যাসী
দামোদৰে আৰাধিলা ভক্তি ভাব কৰি।।
.....
জীৱ উদ্ধাৰিতে অক্ষ তত্ত্বজ্ঞান দিয়া
দীক্ষাজ্ঞান দিয়া ঋষি বৈকুণ্ঠে চলিলা।'

দামোদৰদেৱ নিজে কোনো গ্ৰন্থ ৰচনা কৰা নাছিল যদিও শিষ্যসকলক গ্ৰন্থ ৰচনাৰ বাবে প্ৰেৰণা যোগাইছিল।

হৰিদেৱ ঃ হৰিদেৱী পন্থৰ প্ৰৱৰ্তক হৰিদেৱ। হৰিদেৱৰ ভণিতা থকা কিছু গীত আৰু দুখনি পুথি সম্প্ৰতি পোহৰলৈ আহিছে। পুথি দুখনৰ নাম ক্ৰমে '*শৰণ সংহিতা*' আৰু '*ভক্তিৰস তৰঙ্গিনী*'। *শৰণ সংহিতাত* বিভিন্ন সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা চয়ন কৰা মুঠ ২৭৮ টা শ্লোক আৰু তাৰ অসমীয়া পদ ভাঙনি আছে। দ্বিতীয়খনত সংস্কৃত সাহিত্যৰ পৰা অনা সৰ্বমুঠ ১০৯১ টা শ্লোক তেৰটা স্তৱকত সংকলিত হৈছে। অৱশ্যে হৰিদেৱৰ ৰচনাৱলীৰ প্ৰামাণিকতা সন্দেহৰ উৰ্দ্ধত নহয়। কিয়নো হৰিদেৱৰ বিষয়ে ৰচিত কোনো চৰিত পুথিতে হৰিদেৱে গ্ৰন্থ ৰচনা কৰাৰ উল্লেখ পোৱা নাযায়। আনহাতে বনগঞাগিৰিৰ নামত যিখন চৰিত পোৱা গৈছে, সেয়াও বিশ্বাসযোগ্য নহয়। কাৰণ, শংকৰ-মাধৱৰ পীড়িত কোনো লোকে চৰিত ৰচনা কৰাৰ তথ্য পোৱা নাযায়। তেনে স্থলত বনগঞাগিৰিৰ নামত সদ্য আৱিষ্কৃত চৰিত্ৰখনি সন্দেহৰ উৰ্দ্ধত নহয় বুলি মহেশ্বৰ নেওগকে ধৰি শংকৰী সাহিত্যৰ গৱেষকসকলে মতপোষণ কৰিছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ মধ্যযুগৰ ভক্তি সাহিত্যলৈ অৰিহণা যোগোৱা ভক্ত কবিসকলৰ অৱদানৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক (১০০ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৩.৪ শাক্ত ভক্তিসাহিত্য

৩.৪.১ পদ্মাপুৰাণ

পদ্মাপুৰাণত সৰ্পৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱী মনসাৰ কাহিনীভাগ বৰ্ণনা কৰা হৈছে। মনসাই সৰ্পভয় নিবাৰণ কৰে আৰু উপাসকক সকলো প্ৰকাৰৰ বিভূতি-বৈভৱ প্ৰদান কৰে বুলি জনসাধাৱণৰ মাজত বিশ্বাস প্ৰচলিত হৈ আহিছে।

বঙ্গীয় পণ্ডিত ক্ষিতিমোহন সেনে দাক্ষিণাত্যৰ '*মঞ্চমা*'ৰ পৰাই মনসা নামৰ উৎপত্তি হোৱা বুলি অভিমত দাঙি ধৰে। মাতৃতান্ত্ৰিক সমাজৰ প্ৰভাৱ দক্ষিণ ভা�ৰতত বিশেষকৈ কৰ্ণাটক, অন্ধ্ৰপ্ৰদেশ, মহীশূৰ আদিত আজিও বিদ্যমান। *মঞ্চমা* সৰ্পদেৱী কিন্তু মনসা বিষহৰিণী, মানৱজাতিৰ দেৱী। গতিকে সুকুমাৰ সেনৰ মতে মঞ্চমাৰ পৰা মনসাৰ উৎপত্তি হোৱা নাই। বৌদ্ধ সাহিত্যত মনসাক বিষনাশিনী দেৱী হিচাপে স্বীকৃতি দিয়া হৈছে।

কোনো কোনোৰ মতে শিৱৰ মনৰ পৰা সৃষ্টি হোৱা দেৱীয়ে মনসা। *ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণত* তেওঁক কাশ্যপৰ মানস কন্যা বোলা হৈছে। মাৰি-মৰকৰ অধিষ্ঠাত্ৰী ৰূপে মনসা দেৱীক কামৰূপৰ লোকে মাৰৈ বোলে। আনহাতে বড়োসকলে নাগপূজাক মাৰৈ পূজা বোলে।

পদ্মদলত জন্ম হোৱাৰ বাবে মনসা দেৱীৰ আন এটা নাম পদ্মা। জৈন ধৰ্মত

পদ্মাৱতী বিষহৰিণী দেৱী ৰূপে খ্যাত। অসমীয়া পাঁচালী কবিসকলে মনসাক পদ্মা নামেৰে অভিহিত কৰিছে। অসমৰ মনসা কবিসকল হ'ল মনকৰ, দুর্গাবৰ আৰু সুকবি নাৰায়ণদেৱ।

মনসা শক্তিৰ দেৱী। এইগৰাকী দেৱীৰ অর্চনা কৰাৰ লগে লগে দেৱীৰ মহিমাময় ৰূপৰ গীত পদ গাই বর্ণনা কৰি দেওধনি নৃত্য অনুষ্ঠিত কৰা হয়।

মনকৰৰ কাব্যকৃতি হ'ল *পদ্মাপুৰাণ* বা *মনসা পুৰাণ বা মনসা কাব্য* বা *মনকৰী*। অৱশ্যে মনকৰে তেওঁৰ কাব্যকৃতিক '*পদুমাইৰ গীত*' বুলিহে উল্লেখ কৰিছে। সুকবি নাৰায়ণদেৱৰ *পদ্মাপুৰাণত* বর্ণিত মনসা জন্ম-বিষয়ক কাহিনীভাগৰ বৈসাদৃশ্য দেখা যায়। মনকৰে মনসা গীত ৰচনা কৰিলেও পঞ্চদেৱতাৰ প্রতি সমানেই শ্রদ্ধা প্রদর্শন কৰিছে।

জানি থোৱা ভাল

পদ্মাপুৰাণৰ সকলো খণ্ড একত্রে সম্পাদনা কৰি উলিয়ায় দৈৱচন্দ্র তালুকদাৰে। তেওঁ কেইবাখনো পুথি মিলাই গ্রন্থখনি সম্পাদনা কৰিছে। আনহাতে, ভাৰতচন্দ্র দাস আৰু প্রসন্ন কুমাৰ বৰুৱাই পদ্মাপুৰাণৰ অংশবিশেষেহে ছপা কৰি উলিয়ায়। নবীনচন্দ্র শর্মাই আধুনিক বিজ্ঞানসম্মত পদ্ধতিৰে সম্পাদনা কৰা পদ্মাপুৰাণত কেৱল 'ভাটীয়ালী' খণ্ডটোহে সন্নিবিষ্ট হৈছে। বিৰিঞ্চি কুমাৰ বৰুৱা আৰু সত্যেন্দ্রনাথ শর্মাই দুর্গাবৰৰ পদ্মাপুৰাণৰ লগতে মনকৰৰ একে বিষয়ৰ পুথি দুখনৰ খণ্ডিত অংশ মনসা কাব্য নামেৰে সম্পাদনা কৰি উলিয়ায়।

দুর্গাবৰে *পদ্মাপুৰাণত* একাধিক স্থানত বাহুবল শিকদাৰ নামৰ এগৰাকী ব্যক্তিৰ উল্লেখ কৰিছে। তেওঁ নীলগিৰি পাহাৰৰ নীলাচল গ্রামত থাকি *পদ্মাপুৰাণৰ* গীত ৰচনা কৰিছিল। তেওঁ *পদ্মাপুৰাণত* কমতাৰ ৰজা বিশ্বসিংহৰ বন্দনা কৰালৈ চাই বিশ্বসিংহৰ ৰাজত্বকালতে কাব্যখনি ৰচনা কৰিছিল বুলি ধাৰণা কৰিব পাৰি। পদ্মাপুৰাণ মনসাৰ মাহাত্ম্য বিষয়ক কাব্য য'ত চান্দো সদাগৰ আৰু বেউলাৰ আখ্যান বর্ণিত হৈছে আৰু বেউলাৰ কাহিনীৰ জৰিয়তে পদ্মাৰ মহিমা কীর্তন কৰা হৈছে। কাব্যখনত তেৰশ পদ আৰু ১৫৫ টা গীত আছে। লোককাব্যৰ বৈশিষ্টেৰে পৰিপূর্ণ দুর্গাবৰৰ পদ্মাপুৰাণ সাঙ্গীতিক দিশৰ পৰাও গুৰুত্বপূর্ণ। কাব্যবনত মানুহে দেৱতাৰ শাৰীলৈ উঠিছে আৰু দেৱতা মানুহৰ শাৰীলৈ নামি আহিছে।

মনসা কবিসকলৰ ভিতৰত সুকবি নাৰায়ণদেৱৰ *পদ্মাপুৰাণ* বৃহৎ আকৃতিৰ আৰু কাব্যখনত বিপ্র জানকীনাথ, বিপ্র ৰঘুনাথ আদি ভণিতা চকুত পৰে। কাব্যখনি অসমীয়া জনসাধাৰণৰ মাজত অতি জনপ্রিয়। সংস্কৃত *পদ্মাপুৰাণৰ* অনুবাদ নহ'লেও কাব্যখনি পুৰাণৰ আর্হিত ৰচনা কৰা হৈছে। ভাষাৰ সৰলতা আৰু অকৃত্রিম প্রকাশ ভঙ্গীয়ে কাব্যখনিক জনপ্রিয় কৰি তুলিছে। নামনি অসমৰ কথিত ভাষাই কাব্যখনিত স্থান পাইছে।

জানি থোৱা ভাল

মনকৰ, দুর্গাবৰ, পীতাম্বৰ আৰু সুকবি নাৰায়ণদেৱে ৰচনা কৰা গীত আৰু কাব্যসমূহক পাঁচালী সাহিত্যৰূপে জনা যায়। এওঁলোকৰ ৰচনাসমূহ দুটা ভাগত বিভক্ত। প্ৰথম ভাগটো মনসা দেৱীৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশক; দ্বিতীয়টো ৰামায়ণ-মহাভাৰতৰ কাহিনী আধাৰিত।

পদ্মদলত জন্ম হোৱাৰ বাবে মনসাৰ আন এটি নাম পদ্মা। জৈনধর্মত পদ্মাৱতী বিষহাৰিণী দেৱী ৰূপে জনাজাত। অসমীয়া পাঁচালী কবিসকলে মনসাক পদ্মা নামেৰে অভিহিত কৰিছে।

৩.৪.২ মার্কণ্ডেয় পুৰাণ

পীতাম্বৰ কবিয়ে মুঠ পাঁচখন কাব্য ৰচনা কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত উষা পৰিণয়, ভাগৱতৰ ১ম আৰু ১০ম স্কন্ধ, *মার্কণ্ডেয় পুৰাণ, নল-দময়ন্তী* আৰু *কুমৰহৰণ* কাব্য।

কোচবিহাৰৰ ৰাজকীয় গ্ৰন্থাগাৰত সংৰক্ষিত *মার্কণ্ডেয় পুৰাণত* চণ্ডীৰ অসুৰ বধৰ আখ্যান ভাগ বর্ণনা কৰা হৈছে। কাব্যখনিত কবিয়ে কুমাৰ সংগ্ৰাম সিংহৰ আদেশত ৰচনা কৰা বুলি উল্লেখ কৰিছে ঃ

‘কুমাৰ সংগ্ৰাম সিংহ আজ্ঞা পৰমাণে।
কাহে পীতাম্বৰ নাৰায়ণ পৰশনে।।’

কোচবিহাৰ গ্ৰন্থাগাৰত সংৰক্ষিত মার্কণ্ডেয় পুৰাণত কবিয়ে একেদৰে ৰচনাকালৰ ইঙ্গিত দিছে ঃ

‘পুৰাণাদি শাস্ত্ৰে সেহি ৰহস্য আছয়।
পণ্ডিতে বুঝম মাত্ৰ অন্যে না বুঝম।।
একাৰণে শ্লোক ভাঙ্গি সবে বুঝিবাৰ।
নিজ দেশ ভাষা বন্দে ৰচিবো পয়াৰ।।
বেদপক্ষ বাণ আৰু শশাঙ্ক শকত।
আৰম্ভ কৰিলো মার্কণ্ডেয় কথা যত।।’

অর্থাৎ ১৫২৪ শক বা ১৬০২ খ্ৰীষ্টাব্দত গ্ৰন্থখনি ৰচিত। অৱশ্যে, এই সন্দর্ভত সমালোচকসকলৰ মাজত মতভেদ বিদ্যমান। অসমীয়া শাক্ত সাহিত্যৰ ক্ৰমবিকাশত পীতাম্বৰৰ মার্কণ্ডেয় চণ্ডীৰ গুৰুত্ব অনস্বীকার্য। অসমীয়া সাহিত্যৰ ইতিহাসত বিশেষকৈ মার্কণ্ডেয় পুৰাণৰ চণ্ডী আখ্যানৰ পদকর্তা হিচাপে তেওঁৰ নাম স্মৰণীয় হৈ ৰ’ব।

৩.৪.৩ শ্ৰীশ্ৰী চণ্ডী

ৰুচিনাথ বিপ্ৰই *শ্ৰীশ্ৰী চণ্ডী* নামৰ শাক্ত ধর্মীয় পুথি ৰচনা কৰে। তেওঁৰ পূর্ব পুৰুষ কন্দলিৰ ঘৰ আছিল লখিমপুৰ জিলাৰ নাৰায়ণপুৰত ঃ

'লৌহিত্যৰ উত্তৰ কুলত অনুপাম।
দেশ এক আছে নাৰায়ণীপুৰ নাম।।'

কবিয়ে চণ্ডীৰ পুথি লিখাৰ আগতে *কল্কি পুৰাণৰ* পদ ৰচনা কৰা বুলি উল্লেখ কৰিছে ঃ

'কল্কি পুৰাণৰ পদ কৰিলোহো আগে।
ৰচিলো চণ্ডীৰ পদ আগে অনুৰাগে।।'

কবিয়ে ৰুদ্রসিংহ মহাৰাজৰ সিংহাসন প্ৰাপ্তিৰ পিছত গ্ৰন্থ ৰচনা কৰে। গতিকে গ্ৰন্থখনি সপ্তদশ শতিকাৰ শেষ দশকৰ ৰচনা। কিয়নো ৰুদ্রসিংহই ১৬৯৬ খৃঃত সিংহাসন আৰোহণ কৰে।

ৰুচিনাথ কন্দলিৰ অসমীয়া আৰু সংস্কৃত উভয় ভাষাতেই বুৎপত্তি আছিল। তেওঁৰ চণ্ডীৰ পদৰ ভাঙনি মূলৰ অনুগত। অৱশ্যে প্ৰয়োজনবোধে তেওঁ *কালিকাপুৰাণ, ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণ* আদিৰ পৰা কথা সংগ্ৰহ কৰি কাব্যখনিত সংযোগ কৰিছে। কবিয়ে মঙ্গলাচৰণত *মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণৰ* কাহিনীৰ অৱলম্বনত *চণ্ডীকাব্য* ৰচনা কৰাৰ কথা উল্লেখ কৰিছে ঃ

'মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণৰ স্তৱ সপ্তসতি।
পদবন্ধে ৰুচিনাথ বিপ্ৰে নিগদতি।।'

৩.৫ শৈৱ ভক্তিসাহিত্য

প্ৰাক শংকৰী যুগৰ কবি হেম সৰস্বতীয়ে হৰগৌৰী সংবাদৰ পদভাঙনি কৰিছিল। কিন্তু, গ্ৰন্থখনিৰ উল্লেখহে মাথো পোৱা যায়। ধুবুৰীৰ অজয় চন্দ্র চক্রৱৰ্তীৰ গৃহত পুথিখনি সংৰক্ষিত হৈ থকা বুলি উল্লেখ কৰিলেও বৰ্তমান পুথিখনি দুষ্প্রাপ্য। ইয়াত শিৱ-পাৰ্বতীৰ কথোপকথনৰ মাধ্যমেদি যোগৰ তাত্ত্বিক ব্যাখ্যা দাঙি ধৰা হৈছে।

ৰুদ্রসিংহ এগৰাকী গীতিকাৰ আৰু গ্ৰন্থ প্ৰণেতা আছিল। তেওঁ পুৰাণৰ আৰ্হিত *শিৱপুৰাণ* এখনি ৰচনা কৰে।

জানি থোৱা ভাল

আহোম ৰজাসকলৰ ভিতৰত জয়ধ্বজ সিংহ আৰু ৰুদ্রসিংহ বিদ্যানুৰূপী ৰজা আছিল আৰু উভয়ে ভালেমান গীত ৰচনা কৰিছিল। ৰুদ্রসিংহ এগৰাকী শিৱভক্ত ৰজা আছিল আৰু তেওঁৰ শিৱপুৰাণত শৈৱধৰ্ম আৰু শিৱ-উপাসনাৰ বৰ্ণনা দাঙি ধৰা হৈছে।

আহোম ৰজাসকলৰ ভিতৰত প্ৰতাপসিংহই পোনপ্ৰথমে মহেশ্বৰ শিৱৰ উপাসনা কৰে বুলি জনা যায়। মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ উপৰিপুৰুষসকলেও শিৱ-উপাসনা কৰিছিল।

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভক্তি-সাহিত্যই শৈৱ, শাক্ত, বৈষ্ণৱ, গাণপত্য প্ৰভৃতি সকলো প্ৰকাৰৰ ভক্তিকেই সামৰি লয়। ভক্তি হৈছে পৰমেশ্বৰৰ প্ৰতি পৰম প্ৰেম বা অনুৰক্তি।
- পৰম ব্ৰহ্মক পুৰুষ ৰূপত কল্পনা কৰি শিৱ বা বিষ্ণুক অথবা তেওঁৰ অৱতাৰসমূহ বিশেষকৈ ৰামচন্দ্ৰ বা কৃষ্ণক পৰম পুৰুষ পৰমেশ্বৰ ৰূপত কৰা কল্পনাৰ পৰিণতিস্বৰূপে গঢ় লৈ উঠা ধৰ্মীয় আদৰ্শৰ ভিত্তিত শৈৱ, বৈষ্ণৱ প্ৰভৃতি ধৰ্মীয় শাখাই প্ৰকাশ লাভ কৰিছে। তেনেদৰে শক্তি বা মাতৃশক্তিক পৰম প্ৰকৃতি ৰূপত কল্পনা কৰি ভক্ত সমাজত চৰ্চিত হোৱা, শক্তিক ব্ৰহ্ম ৰূপত চিন্তা কৰাৰ পৰিণতিত শক্তিৰ প্ৰাধান্যজনিত শাক্তবিশ্বাসৰ জন্ম হৈছে। এই শক্তিয়েই দুৰ্গা, ভদ্ৰকালী, সৰস্বতী, লক্ষ্মী, মনসা বা পদ্মা, গৌৰী ইত্যাদি বিভিন্ন ৰূপত প্ৰকাশ লাভ কৰিছে। দেৱী দুৰ্গাৰ জন্ম, ৰূপ-ঐশ্বৰ্য, সংহাৰ মূৰ্ত্তি আদিক লৈ বিভিন্ন কাব্যাদি ৰচিত হৈছে।
- অসমত শাস্ত্ৰীয় উপাসনা পদ্ধতিৰ লগে লগে বিভিন্ন জনগোষ্ঠীৰ মাজত থলুৱা লোকাচাৰেৰে সম্পন্ন কৰা বিভিন্ন পূজা পদ্ধতিৰো প্ৰচলন আছে।
- ভক্তি সাহিত্যৰ মূল বীজ নিহিত হৈ আছে সংস্কৃত সাহিত্যত। সংস্কৃতৰ পু�ৰাণ, উপনিষদ আদিত নিহিত থকা ভক্তিমূলক কাহিনীবোৰেই পৰৱৰ্তী কালত আধুনিক ভাৰতীয় ভাষাবোৰলৈ বিভিন্ন সময়ত ভাঙনি কৰা হৈছে। *কালিকাপুৰাণ, যোগিনীতন্ত্ৰ, হৰগৌৰী সম্বাদ, মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণ, ভাগৱত পুৰাণ, বিষ্ণুপুৰাণ, ব্ৰহ্মবৈৱৰ্তপুৰাণ, বায়ুপুৰাণ, পদ্মপুৰাণ, স্কন্ধপুৰাণ, নৃসিংহ পুৰাণ, শিৱ পুৰাণ, দেৱী পুৰাণ, দেৱী ভাগৱত, ব্ৰহ্মাণ্ড পুৰাণ, পদ্মাপুৰাণ* প্ৰভৃতি পুৰাণসমূহ হৈছে বিভিন্ন ভক্তিধৰ্ম প্ৰকাশক কাহিনীৰ মূল ভিত্তি।
- ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যৰ শুভাৰম্ভ ঘটে তামিল দেশত। তামিল দেশৰ আলৱাৰ ভক্তসকলেই প্ৰথমে ভক্তিক দাৰ্শনিক ভেটিত প্ৰতিষ্ঠা কৰিবৰ কাৰণে চেষ্টা কৰে। তেওঁলোকে বিষ্ণুক শ্ৰেষ্ঠ দেৱতাৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ লগতে বহুদেৱতাৰ মাজত এক দেৱতাৰ মত প্ৰতিষ্ঠা কৰি ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যলৈ উল্লেখযোগ্য বৰঙনি আগবঢ়ায়। তেওঁলোকে বৈষ্ণৱ মঠকেন্দ্ৰিক ভক্তিধৰ্মক ভক্তি-আন্দোলনৰ যোগেদি জনগণৰ মাজলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰে আৰু ধৰ্মীয় গোড়ামি আঁতৰাই সকলোৰে বাবে ধৰ্মীয় উপাসনা পদ্ধতি সহজলভ্য কৰি তোলে।
- মধ্যযুগীয় ভক্তি-সাহিত্যৰ বিকাশ হয় দাক্ষিণত্যৰ পৰা। ভক্তি তামিল সাহিত্যৰ মাজেদি দাক্ষিণাত্যৰ পৰা ৰামানন্দ আদিৰ মাধ্যমেদি উত্তৰ ভাৰতলৈ সম্প্ৰসাৰিত হয়। ৰামানন্দ, কবীৰ, সূৰদাস, তুলসীদাস, মীৰাবাঈ, চৈতন্যদেৱ, শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ আদিয়ে মধ্যযুগৰ ভক্তিধৰ্ম প্ৰচাৰ আৰু ভক্তি সাহিত্যৰ সম্প্ৰসাৰণত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

- শাক্ত ভক্তি সাহিত্যৰ বিষয়ে *শ্রীশ্রীচণ্ডীৰ* লগতে *মার্কণ্ডেয় পুৰাণৰ* আভাস দাঙি ধৰা হৈছে।
- শৈৱ ভক্তিৰ বিষয়ে ৰুদ্রসিংহৰ '*শিৱ পুৰাণ*'ত আভাস সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে।

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১। গোস্বামী, হেমচন্দ্র (সম্পা.) ১৯২৪ ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ চানেকি, কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়

২। গোস্বামী, নাৰায়ণ চন্দ্র ১৯৮৫ ঃ সত্রীয়া সংস্কৃতিৰ স্বর্ণৰেখা, মাজুলী ঃ নতুন কমলাবাৰী সত্র

৩। দত্ত, অনিমা ১৯৫৫ ঃ অসমৰ বৈষ্ণৱ সাহিত্য আৰু দর্শন, গুৱাহাটী ঃ দত্ত ব্রাডার্ছ

৪। নেওগ মহেশ্বৰ ১৯৮৯ ঃ শ্রীশ্রী মাধৱদেৱ, শ্রীমন্ত শংকৰদেৱ সংঘ

১৯৭০ ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ ৰূপৰেখা, ৩য় প্রকাশ

৫। (সম্পা.) ১৯৮৭ ঃ গুৰুচৰিত-কথা, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

৬। (সম্পা.) ১৯৫৪ ঃ দুর্গাবৰী গীতি-ৰামায়ণ, গোলাঘাট

৭। (সম্পা.) ১৯৭৪ ঃ প্রাচ্য শাসনাৱলী, গুৱাহাটী ঃ অসম প্রকাশন পৰিষদ

৮। (সম্পা.) ১৯৮৯ ঃ ভক্তিগীত সংকলন, সাহিত্য অকাডেমি

৯। শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ ১৯৯১ ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত, গুৱাহাটী ঃসৌমাৰ প্রকাশ

১০। শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ ১৯৭৬ ঃ অসমীয়া নাট্য সাহিত্য, গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ

১১। গোস্বামী উপেন্দ্রনাথ ১৯৭২ ঃ ভাষা আৰু সাহিত্য, গুৱাহাটী ঃ মণি-মাণিক প্রকাশ

১২। নাথ, প্রফুল্ল কুমাৰ ২০১২ ঃ ভক্তিমার্গ আৰু ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যত এভুমুকি, গুৱাহাটী ঃ বিশাল প্রকাশ

১৩। নাথ, প্রফুল্ল কুমাৰ ২০১৪ ঃ অসমৰ নৱবৈষ্ণৱ ভক্তিধর্ম আৰু মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ, গুৱাহাটী ঃ এল এল পাব্লিকেচন

১৪। নাথ, প্রফুল্ল কুমাৰ ২০১৮ ঃ শঙ্কৰদেৱ অধ্যয়নৰ ঐতিহ্য, গুৱাহাটী ঃ কে কে পাব্লিকেচন

১৫। মহন্ত, বাপচন্দ্র (সম্পা.) ১৯৯২ ঃ বৰগীত, ষ্টুডেটচ্ ষ্ট'ৰচ

১৬। নাথ, ৰাজমোহন (সম্পা.) ১৯৪৩ ঃ শঙ্কৰদেৱৰ বৰগীত, চপলা বুকষ্টল, শ্বিলং

১৭। চলিহা, ভৱপ্রসাদ (সম্পা.) ১৯৮৭ ঃ মাধৱদেৱৰ সাহিত্য, শ্রীমন্ত শঙ্কৰদেৱ সংঘ

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

1) Kanaklal Barua, 1978 : Early History of Kamrup, Guwahati : Asom Sahitya Sabha

2) Choudhari P.C. 1960 : The History of civilization of the people of Assam, Guwahati- Assam Publication Board

3) Gait Edward, 1981 : A History of Assam, Calcutta
4) Goswami, Hemchandra (ed.) 1930 : Descriptive Catalogue of Assamese manuscript, Calcutta University
5) Chatterjee S.K. 1960 : The place of Assam in the History and civilization of India, Calcutta University
6) Winterniz,M. Vol. I, 1927, Vol. II, 1933 : A History of Indian Literature, Calcutta,
7) Bhandarkar R.G. 1996 : Vaisnavism, saivism and minor religious systems, Varanashi
8) Banerjee J.N. 1996 : Puranic and Tantric Religion, University of Calcutta
9) Kakati Banikanta 1948 : The Mother Goddess Kamakhya, G.U.
10) (ed.) 1951 : Aspects of EarlyAssamese Literature, .GU

৩.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ বেদ-উপনিষদত বৰ্ণিত শিৱ মহিমা... ঐতিহাসিক যুগত শৈৱ ভক্তিয়ে কি ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰিছিল.... সাহিত্যত শৈৱ ভক্তি আৰু শিৱ।

২ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মধ্যযুগৰ ভক্ত কমি কবীৰদাস, সূৰদাস, মীৰাবাঈ, তুলসীদাস, শঙ্কৰদেৱ, চৈতন্যদেৱ, মাধৱদেৱ দামোদৰ দেৱ, হৰিদেৱ আদিৰ চমু পৰিচয় দি তেওঁলোকে মধ্যযুগৰ ভক্তি সাহিত্যলৈ যি অৰিহণা যোগালে তাৰ চমু লেখ আগবঢ়াওক।

৩.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ সংস্কৃত আৰু তামিল ভক্তি-সাহিত্যৰ চমু পৰিচয় দিয়ক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ মধ্যযুগীয় ভাৰতীয় ভক্তি সাহিত্যৰ আভাস দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ মধ্যযুগৰ সন্ত কবি হিচাপে কবীৰদাসৰ চমু পৰিচয় দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ৰামভক্ত কবি হিচাপে তুলসীদাসৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ চমু আভাস দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ কাব্য প্ৰতিভাৰ চমু আভাস দাঙি ধৰি মধ্যযুগৰ ভক্তি-সাহিত্যত তেওঁলোকৰ স্থান নিৰূপণ কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ দামোদৰদেৱ আৰু হৰিদেৱৰ চমু পৰিচয় দিয়ক।

প্ৰশ্ন ৭ ঃ শাক্ত ভক্তি-সাহিত্য বুলিলে কি বুজে? মনসা কাব্য আৰু চণ্ডী কাব্যৰ আধাৰত বিচাৰ কৰক।

প্ৰশ্ন ৮ ঃ শৈৱ সাহিত্য কি? শৈৱ আৰু শাক্ত ধৰ্মৰ বিকাশত ভক্তি সাহিত্যৰ ভূমিকা নিৰূপণ কৰক।

প্ৰশ্ন ৯ ঃ চমুটোকা লিখক ঃ

শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ, দামোদৰ দেৱ, হৰিদেৱ, চৈতন্যদেৱ, কবীৰদাস, সূৰদাস, তুলসীদাস, মীৰাবাঈ, পদ্মাপুৰাণ, ভাগৱতপুৰাণ, শ্ৰীশ্ৰী চণ্ডী (৩.০৬, ৩.০৭ দ্ৰষ্টব্য)

*** ***** ***